

Гайдук Л. А.,

кандидат економічних наук, доцент,
учений секретар Науково-дослідного
фінансового інституту
Академії фінансового управління
Міністерства фінансів України

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто інституціональні аспекти управління інноваційною діяльністю підприємств України. Проаналізовано структуру інституціоналізації інноваційної сфери. Запропоновано напрями удосконалення інституціонального забезпечення управління інноваційною діяльністю підприємств.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційний потенціал, інноваційна політика, управління інноваційною діяльністю підприємств, інституції, інституціональне забезпечення інноваційної діяльності.

У період кризи в економіці істотно змінилися внутрішні фактори функціонування підприємств і об'єктивно зросла потреба в їх науковому обґрунтуванні. Програма економічних реформ України на 2010–2014 роки Президента України В. Ф. Януковича “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” актуалізує проблему модернізації економіки, технологічне оновлення виробництва як найважливішу умову подолання наслідків кризи.

Інноваційний потенціал підприємства – це стратегічна здатність підприємства до реалізації комплексу організаційно-управлінських заходів, спрямованих на створення цільових інноваційних програм і проектів шляхом координації науково-технічних, виробничих, економічних та організаційних складових діяльності підприємства, що передбачає оцінку передумов розроблення інноваційних програм, інноваційних пропозицій, планування цільових інноваційних програм, вибір засобів їх фінансування, механізму реалізації та аналіз ефективності впровадження в діяльність підприємства з метою відновлення основних фондів і технологій, які сприятимуть підвищенню ефективності діяльності підприємства¹. Отже, інноваційний потенціал підприємства віддзеркалює стан його внутрішніх ресурсів, рівень конкурентоспроможності та конкурентних переваг у поточному та майбутніх періодах. Водночас зовнішнє середовище формує умови реалізації інноваційного потенціалу підприємств. Інноваційні можливості підприємств, що надаються зовнішнім середовищем, багато в чому залежать від інноваційної політики держави. Нині інноваційна політика України є одним із найважливіших завдань державної економічної політики, яка спрямована

¹ Гайдук Л. А. Концептуальні основи управління інноваційним потенціалом підприємств / Л. А. Гайдук // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України : наук.-практ. зб. – К. : АПСВ, 2007. – Вип. 2 (39). – С. 41–45.

на стимулювання розвитку підприємств, галузей, регіонів і справляє кумулятивний вплив на розвиток реального сектору економіки країни, сприяє зростанню пропозиції вітчизняних товарів і послуг, диверсифікації виробництв, швидкій модернізації основних фондів і вирішенню соціальних проблем суспільства.

Проблеми формування інституцій інноваційного розвитку в Україні досліджували сучасні вітчизняні економісти, зокрема З. Адаманова, О. Александрова, О. Алімов, О. Амоша, Ю. Бажал, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Йохна, Я. Жаліло, П. Мазурок, Б. Малицький, В. Мандибура, А. Мельник, В. Осецький, М. Пашута, В. Стадник, А. Чухно та інші вчені. Незважаючи на значну кількість наукових праць із цієї тематики, дослідження інституціоналізації інноваційної сфери залишається актуальним.

У дослідженні інноваційних процесів слід підсилити використання досягнень інституційної економіки, одним із ключових положень якої є визнання “соціального включення (embedding) процесу дифузії”² інновацій. П. Кларк вважає, що “інновації – це набори ідей, що мають як технологічні, так і організаційні вимірювання, включені в чітке соціокультурне оточення”³. Ця теза засвідчує актуальність дослідження інституційних аспектів інноваційної діяльності.

Метою статті є обґрунтування доцільності удосконалення інституціонального забезпечення управління інноваційною діяльністю підприємств.

Інституціоналізація інноваційної сфери характеризує трансформацію намірів суб’єктів господарювання на створення сприятливого середовища для інноваційного розвитку у вигляді норм права за допомогою економіко-правової регулюючої діяльності суб’єктів влади. Головними завданнями цього процесу є забезпечення свободи підприємництва для створення потенціалу інноваційного розвитку; ефективне функціонування ринку; використання демографічних принципів прийняття рішень; контроль за інститутами суспільства; розвиток правової системи, що регламентує поведінку суб’єктів суспільства з точки зору допустимості цілей, методів і форм їх взаємовідносин. Інституціоналізація – це перетворення соціальних намірів у норму та формування правил економічного спілкування шляхом їх упровадження за допомогою владних інституцій (неписаних правил чи правової діяльності) на основі засобів правового, економічного і політичного регулювання⁴.

Структура інституціоналізації інноваційної сфери – це система взаємопов’язаних інституцій, які дають можливість створити сприятливе інноваційне середовище у вигляді норм права за допомогою економіко-правової регулюючої діяльності реальних суб’єктів влади. У структурі інституціона-

² *Shnabl H.* Agenda-diffusion and innovation: A simulation model / *H. Shnabl* // *Journal of Evolutionary Economics*. – 1991. – Vol. 1. – № 1. – P. 66.

³ *Clark P.* Anglo-American innovation / *P. Clark*. – Berlin ; N. Y. : de Gruyter, 1987. – P. 169.

⁴ *Ткач А. А.* Інституціональні основи ринкової інфраструктури : монографія / *А. А. Ткач* – К. : НАН України, Об’єдн. ін-т економіки, 2005. – 295 с.

лізації виокремлюють основні складові підсистеми: інституційно-економічну, організаційно-інституційну (структурну), нормативну (регулятивну), інституційно-фінансову та соціокультурну⁵. Інноваційний розвиток в економіці забезпечують інститути, діяльність яких спрямована на підготовку людського капіталу та сприятливого інформаційного середовища для проведення інноваційної діяльності, що беруть безпосередню участь у процесі створення, комерціалізації та використання нового знання й спрямовані на забезпечення інноваційної діяльності матеріальними ресурсами⁶.

На думку О. С. Белокрылової, В. В. Вольчика, А. А. Мурадова, інституціональне середовище – це “визначений упорядкований набір інститутів, що створюють матриці економічного поведіння, які визначають обмеження для суб’єктів господарювання, сформульовані в межах тієї чи іншої системи координації господарської діяльності”⁷.

Слід зазначити, що інститути за своєю природою не однорідні – прийнято розрізняти інститути першого (системоутворюючого) і другого порядків. Інституціональне середовище не є простим набором відповідних їм інститутів. Можна припустити, що інституціональне середовище – це особливого роду матриця розвитку вищого порядку чи вектор, що визначає основний напрям розвитку системи і швидкість інституціональних змін, а також ті орієнтири, на основі яких відбуваються формування і добір найефективніших економічних і соціальних інститутів.

Реалізація будь-яких інституціональних перетворень передбачає, що саме за державою зберігається роль інституціонального інноватора реформування державного механізму. У рамках сучасного інституціоналізму найпоширенішим є трактування поняття інститутів Д. Норта. Під ними він розуміє “правила гри в суспільстві або, іншими словами, створені людьми обмеження, які формують взаємодію людей водночас з іншими організаціями, що окреслюють межі вибору, які, у свою чергу, задають рамки функціонування економіки і суспільства протягом певного періоду часу”⁸. На думку Д. Норта, саме інститути задають систему стимулів, спрямовуючи діяльність людей у чітко визначеному напрямі. Отже, інститути знижують ризикованість зовнішнього середовища і роблять дії агентів прозорішими.

⁵ Левін П. Б. Державне регулювання ефективності функціонування інноваційної інфраструктури в Україні / П. Б. Левін – Донецьк : НАН України, Ін-т екон. прогнозування, 2005. – 19 с.

⁶ Управління інноваціями : навч. посіб. / А. І. Сухоруков, О. Д. Данілов, М. М. Недашевський, О. А. Сухорукова. – К. : Комп’ютерпрес, 2003. – 206 с.

⁷ Белокрылова О. С. Институциональные особенности распределения доходов в переходной экономике / О. С. Белокрылова, В. В. Вольчик, А. А. Мурадов. – Ростов н/Д. : Изд-во РГУ, 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ie.boom.ru/Book/Content.htm>.

⁸ Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт ; пер. с англ. А. Н. Нестеренко ; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги “Начала”, 1997. – 180 с. – (Современная институционально-эволюционная теория).

Значення інституціональної теорії для сучасного економічного аналізу інноваційної діяльності зводиться до такого: по-перше, будь-яка інноваційна модель відповідає визначеному типу інституціональних обмежень; по-друге, ці типи можуть значно відрізнятися залежно від зовнішніх умов; по-третє, зміст кожної моделі залежить від конкретних інститутів, які зазвичай чутливі до різних змін інституціональних обмежень⁹.

Сучасна нормативно-правова база (закони, укази Президента України, підзаконні акти у формі постанов уряду, наказів центральних органів виконавчої влади тощо), яка стосується науково-технічної та інноваційної діяльності, досить широка, зокрема: норми Конституції України, Господарського кодексу України, Законів України “Про інноваційну діяльність”, “Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні”, “Про інвестиційну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” та інших нормативно-правових актів, які визначають правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлюють форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямовані на підтримку розвитку економіки інноваційним шляхом.

Окрім згаданих законодавчих актів, слід відзначити прийняту Верховною Радою України 13 липня 1999 р. Концепцію науково-технічного та інноваційного розвитку України. Документ містить основні цілі, пріоритетні напрями та принципи державної науково-технічної політики, механізми прискореного інноваційного розвитку, орієнтири структурного формування науково-технологічного потенціалу та його ресурсного забезпечення, визначає засади взаємовідносин між державою й суб’єктами наукової та науково-технічної діяльності, які ґрунтуються на необхідності пріоритетної державної підтримки науки, технологій та інновацій як джерела економічного зростання, складника національної культури, освіти й сфери реалізації інтелектуального потенціалу громадян. Дія концепції розрахована на період стабілізації економіки та досягнення її сталого розвитку.

Слід звернути увагу на Послання Президента України до Верховної Ради України “Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного та соціальної політики на 2000–2004 роки”, в якому поставлено завдання інвестиційної стратегії, підвищення конкурентоспроможності національної економіки завдяки реалізації завдань промислово-інноваційного розвитку української економіки. “Основна сутність стратегії економічного та соціального розвитку України на 2000–2004 рр., викладена в цьому Посланні, полягає в реалізації чітко окресленого завдання: прискорене виведення економіки на траєкторію стійкого зростання через глибокі структурні зміни та поглиблення курсу ринкових реформ, активну і послідовну соціальну політику”¹⁰.

⁹ Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент / Р. А. Фатхутдинов – СПб. : Питер, 2003. – 400 с.

¹⁰ Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр. : послання Президента України до Верховної Ради України 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=276%E0%2F2000>.

Восьма глава “Інвестиційна та структурно-інноваційна політика” Послання Президента України до Верховної Ради України “Європейський вибір: Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки” (2002 р.) присвячена формуванню інвестиційного потенціалу, розвитку фінансової інфраструктури та фінансового посередництва, державній науково-технічній та інноваційній політиці, реструктуризації державних підприємств та розвитку людського потенціалу – основі стратегії структурно-інноваційного розвитку¹¹.

За останні роки були прийняті такі документи:

- Закон України “Про наукові парки” від 25.06.2009 № 1563-VI;
- Закон України “Про державно-приватне партнерство” від 01.07.2010 № 2404-VI;
- наказ Державного агентства України з інвестицій та розвитку “Про затвердження Порядку конкурсного відбору інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку з метою надання у 2010 році державних гарантій для їх фінансування” від 10.08.2010 № 40;
- Програма економічних реформ України на 2010–2014 роки Президента України “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”;
- Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 № 389.

Розроблено Проект “Стратегія інноваційного розвитку України на 2009–2018 роки та на період до 2039 року”, яка містить, зокрема, “Розділ 5.3. Проблеми чинного фінансового забезпечення інноваційного процесу в Україні та шляхи їх вирішення”. Необхідною передумовою реалізації Стратегії є удосконалення фінансової моделі інноваційної діяльності. Йдеться про комплекс заходів із запровадження конкурсних принципів фінансування досліджень, нових форм фінансової підтримки інноваційного бізнесу, поступового формування системи податкового стимулювання інновацій. У площині фінансового забезпечення інноваційного розвитку стоять такі завдання: реформування системи базового бюджетного та програмно-цільового фінансування науки; інституціоналізація державних і недержавних фондів підтримки науки та інновацій; налагодження державно-приватного партнерства у науковій та інноваційній сферах; реалізація комплексу інструментів економічного стимулювання інноваційних процесів у господарстві країни¹².

¹¹ Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки : послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1 &nreg=n0001100-02>.

¹² Проект Стратегії інноваційного розвитку України на 2009–2018 роки та на період до 2039 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.in.gov.ua/index.php?get=494&id=1766>.

Необхідність удосконалення інституціонального забезпечення інноваційної діяльності підприємств потребує уваги до інститутів, які беруть участь в інноваційних процесах (рисунок). На нашу думку, така необхідність зумовлена зростаючим значенням інновацій у розвитку економіки держави, важливістю суттєвих перетворень у галузі інновацій при переході до постіндустріального суспільства, потребою в удосконаленні організації й управління інноваційним процесом.

Слід зазначити, що сучасний стан української інноваційної системи характеризується подвійністю. З одного боку, розвиток інноваційних процесів в Україні пов'язаний із залученням інвестицій, створенням сприятливої правової бази, державною підтримкою, формуванням елементів інноваційної інфраструктури – бізнес-інкубаторів, технопарків, запровадженням режимів сприятливого ведення економічної діяльності. З другого боку, на наш погляд, ці чинники можна віднести до суб'єктивних, оскільки вони залежать від бажань, надій, уміння, волі, хибних управлінських рішень окремих осіб. Очікуваний ефект можливий лише за умови, що їх дія збігатиметься з дією об'єктивних чинників. До об'єктивних чинників розвитку інновацій слід віднести наявність “наукового потенціалу”, який оцінюється, “високих технологій і техніки”, “кваліфікованих кадрів в окремих підприємствах і галузях”, “об'єктів інфраструктури”, що забезпечують розвиток технологій і галузей, “виробничої сфери”, розрахованої на забезпечення функції впровадження цих технологій.

З огляду на зазначене вважаємо за доцільне запропонувати напрями удосконалення інституціонального забезпечення інноваційної діяльності в Україні:

1. Інноваційну діяльність слід курирувати державним і суспільним інститутам на всіх рівнях: державному, регіональному, місцевому. Інноваційні розробки часто з'являються у тих, хто не володіє достатніми ресурсами для захисту і доведення їх до стану масового продукту. Тому необхідно створити відповідне бізнес-середовище для таких розробок на ранніх стадіях їх розвитку: податкові пільги, тривалі й дешеві позики і гранти, бізнес-інкубатори і технопарки з безкоштовною або дешевою інфраструктурою, навчальні програми й інформаційну підтримку. Слід сформувати систему фінансування, що забезпечує інноваційні проекти на кожній стадії: start-up (гранти), вихід на ринок (пільгові кредити), зростаючий інноваційний бізнес (довгі кредити).
2. Створення технологічних коридорів. Повинні бути ухвалені програмні рішення на державному і регіональному рівнях, які б установлювали перелік технічних вимог до продукції, що виробляється, або технологій, що використовуються, яких слід дотриматися у встановлені терміни. Графік досягнення таких цілей фіксується на довгострокову перспективу, задаючи бізнесу “технологічні коридори” на десятки років вперед, що визначає привабливість як для розробників, так і для інвесторів.
3. Реалізація масштабних проектів. Найзначніші інноваційні прориви виникають навколо масштабних технологічних проектів, здійснити які

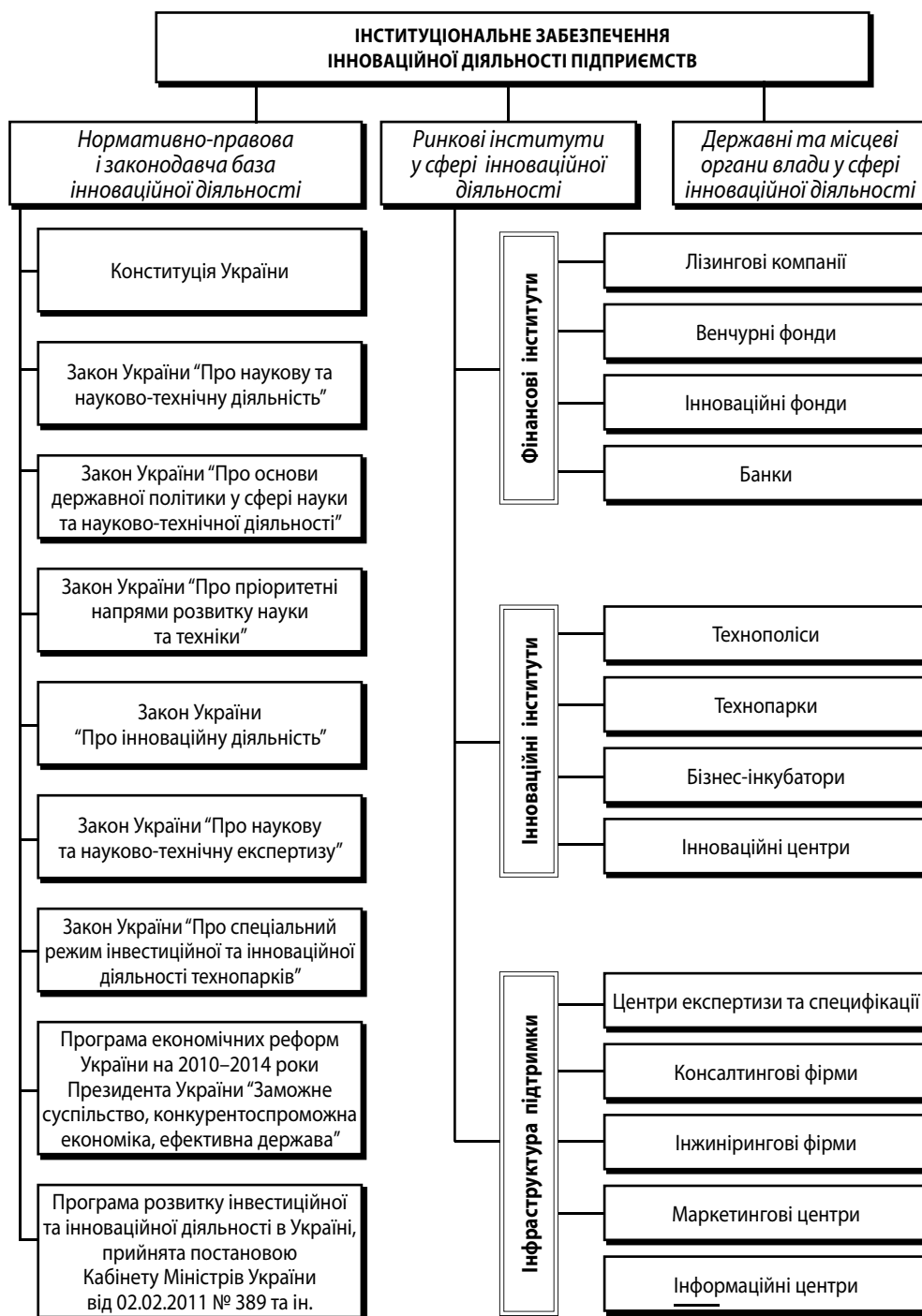

Рисунок. Структурна модель інституціонального забезпечення інноваційної діяльності підприємств України

Складено автором.

можна лише за умови залучення ресурсів, контрольованих державою. Тому державі необхідно ініціювати появу таких проектів, спираючись на думку вчених і співпрацю з потужним бізнесом, що, у свою чергу, стимулюватиме появу інновацій на нижчому, локальному, рівні.

4. Вибудовування системи підготовки кадрів для інноваційної сфери, просування ідей інноваційної освіти. Необхідно змінити ставлення суспільства до науки, освіти, інноваційного підприємництва, інноваційних розробок.

Послідовна і комплексна реалізація запропонованих напрямів дасть змогу забезпечити перехід української економіки на шлях інноваційного розвитку.